

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФРАКТАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Олена ДОНЧЕНКО

Copyright © 2004

Постановка проблеми. Вчені вже давно ставили перед собою завдання віднайти універсальний механізм функціонування психічного, всезагальні структурні елементи (“цеглинки”) такого складного явища, як психіка, а також збудувати її модель, що б дозволила єдиним способом описувати явища індивідуального та соціального рівнів. “Фрактальна психологія” в моїй особі як її автора ставить за мету віднайти ці “цеглинки”, з яких вибудовується нескінченний світ психічного. Читачеві пропонуються підходи до *фрактальної психології*, в рамках якої у *Людині Фрактальній* (Homo Fractalis) поєднуються Людина Інстинктивна З. Фройда з Людиною Духовною К.Г. Юнга.

Світ – це загадка. Те, що ми бачимо і що нам показують, ще не все, що є у цьому світі. Світ нескінчений і нескінченим є знання про нього. Він проявлений і не проявлений, видимий і невидимий, це один безмежний світ. Непроявлене виявляється у проявленому. Більше того, саме без проявленого, порожнього, існування проявленого світу є неможливим.

Природа філософського мислення, на думку М. Мамардашвілі, міститься у вірі в те, що є Бог, себто такий надцінний предмет, що називається Богом, або Одним, або Всім. Об’єкт цього предмета не підлягає ніякому вимірюванню, оскільки там, де є вимірювання, завершується світ цілностей. Інтуїція, віра, відчуття, духовність, душа – одвічні техно-

логії пізнання непрямого, невидимого, акаузального. Ці технології здатні також у будь-якій ситуації дати людині силу і твердість духу, впевненість у вірності її вчинків і дій. Адже особа є сумою власних і божественних глибинних сил, і саме останні визначають, як вона живе і вмирає.

XX століття, з одного боку, обпеклося на абсолютизації раціонального, проявленого, вимірюваного, а з другого – на захопленні темного ірраціоналізму – чорного окультизму, магії, дрімучого язичництва з його жахливими культами і т.п. Проте нерозв’язаними залишилися етичні проблеми, над якими розмірковували М. Достоєвський і Л. Толстой, В. Соловйов і М. Бердяєв, Т. Шевченко і Леся Українка, Б. Паскаль і К’єркегор. Не дивно, що люди знову потягнулися до Священного писання та інших релігійних учень.

Ніцшевське “Бог умер” обернулося втратою життєво важливих цінностей, а наука, особливо гуманітарна, на жаль, перетворилася на багатоголузевий закритий світогляд, головною вадою якого є хула на Духа святого. Мабуть, тільки квантова фізика з усіх негуманітарних наук може похизуватися високою гностичною духовністю і моральністю, тому що вивчає Єдине Надлокальне, котре здатне перевершити відомі локальні мови Землі шляхом підключення до аналізу всього живого найбільш глибоких і потужних пластів психіки.

Поверненню до святих місць світогляду слугує *фрактальна психологія*, в якій мирно вживаються дискретне і безперервне, знання і відчуття, раціональне та ірраціональне, локальне і надлокальне, структура і процес, “так” і “ні” (і “так”, і “ні”) тощо. Концепти цієї психології об'єднують лівих і правих, капіталізм і соціалізм, матеріалістичний і містичний інваріанти світобачення, експансивний науковий раціоналізм Заходу та ірраціонально-холономний підхід Сходу, на решті вони слугують поверненню до святих місць світогляду людини.

Але специфікою фрактальної психології є твердження про те, що у природі психіки людини і суспільства існує метапризначення, задум, згідно з якими психіка – це жива система, діяльна водночас і за принципами організації, і за синергетичними (самоорганізаційними) законами. Ця парадигма колишніх віталістів збагачується і підкріплюється сучасними досягненнями науки і практики.

Фрактальна психологія – це психологія непрявленого, психологія душі людини і суспільства. Тільки душа може навчити людину торкатися всього довкола себе обережно: не їсти про запас, не використовувати людей у власних інтересах, не тиснути на них, не чіплятися за те, що тобі не належить... Тільки вона спроможна навчити людину бути справжнім хазяїном своєї землі, не “вижимати” з неї останні можливості, брати стільки, скільки потрібно для достойного існування, торкатися її злегка і швидко йти далі, а також бути спокійним і сильним, *здатним на особливе щастя завжди вчиняти так, начебто це востаннє...* Бо саме це робить життя повним, вільним, непередбачуваним і чесним.

Авторська гіпотеза. А. Ейнштейн був упевнений у *субстанційній гармонії психіки (або Храму)*, яку він та інші його сучасні послідовники у квантовій фізиці називають свідомістю. Це означає, що кожному з нас космічна субстанція дарує гармонійну частку себе, котра згодом

може стати або розвиненою, світлою і готовою до подальшого життя, або ушкодженою, темною і такою, яку Космос відштовхує від себе. В архетиповому варіанті – це *Шмат-Розум* (курс. мій – О.Д.) у казці “Піди туди – не знаю куди, принеси те, не знаю – що”. “Шмат” – це по-простому кусень або частка. А в казці *образ Шмата-Розуму персоніфікує профановану Софійність, а божествену Єдність представляє Премудрість як частку Цілого* (курс. мій – О.Д.). Шмат-Розум відходить від двох старців, які, безсумнівно, з погляду аналітичної психології, символізують Бога-Отця [1]. В нашій концепції – це **психофрактал**.

Останнім часом гуманітарії все частіше говорять про потребу якось змінювати сучасне життя, трансформувати або якісно доповнювати класичні (а для багатьох фахівців це означає – догматичні) теорії, використовувати поняття з новим змістом тощо. Так, вже понад тридцять років в Україні працює школа “цінностей життя” Л.Сохань, у якій із залученням новітніх наукових категорій, понять і життєвих тенденцій розробляються поняття “культура життя”, “мистецтво життя”, “життєтворчість”, “життєва компетентність”, “драма життя” та ін. А в солідному Санкт-Петербурзькому підручнику “Психологія” вже не цураються таких імен, як В. Вернадський з його *ноосферою*, П. Тейар де Шарден із його *психічною (духовною) енергією*, завдяки якій утворюється мисленнєвий пласт ноосфери, В. Сагатовський з його ідеєю *людини як чинника цілісності космосу*, А. Чижевський із його *сонячною активністю* як головним природним чинником психосоціальної тощо. Їх підтримують сучасні дослідники В. Налімов та Ж. Драгаліна, багаторічні експерименти яких привели до висновку про *існування семантичного всесвіту і семантичних полів, котрі проявляються в кожній людині і співпричетні до людства в цілому*.

Нещодавно М. Селігман розробив концепцію навченої безпорадності (1999), а

за нею – концепцію навченого оптимізму (2000). Саме на останній інтенсивно формується так звана “позитивна психологія”, що вже вийшла за рамки США, тому що друга конференція за цим напрямком відбулася в Італії у 2004 році. В рамках цієї психології, крім вивчення позитивних емоцій, рис і здібностей, стає суперактуальним розроблення позитивних соціальних інститутів (демократії, громадянського суспільства, міцної сім’ї, вільної преси тощо) і, додамо, *пізнання позитивної природи людини*.

Фрактальну психологію цікавлять речі, пов’язані із психологічною онтологією і феноменологією всюдисущої й незмінної якості *людини природної*. Поняття “*людська природа*” широко використовується у західній соціології і політології. В нашій же гуманітарній науці воно майже не зустрічається. Під людською природою зазвичай розуміється певний комплекс базових здібностей, нахилів, прагнень і засобів вирішення складних життєвих питань, зокрема окультурення міжлюдських взаємин і вчинків. У буденній психології людська природа представлена цілою низкою стереотипів і шаблонів на взірць “людина людині – вовк”. Питання “Ти що, озвірів?”, або твердження “Ти гірше собаки!” – свідчать про те, що людина не тільки виокремила себе зі світу природи, а й протиставила останню самій собі. Проте за всіма проектами перебудови, перевлаштування суспільства чи певних його сфер завжди стоїть те чи інше несвідоме уявлення про природу людини, а ефективність цих проектів залежить від свідомого та *адекватного погляду* на цю природу.

Авторська концепція. Психологія й досі не склала найзагальнішого уявлення про те, що таке психіка. Більше того, вона підмінила його іншим предметом свого дослідження – психічною діяльністю. “Маститі психологи пишуть підручники і монографії, в яких... примудряються навіть не згадувати про загадкову незнайомку – психіку”, – пише українсь-

кий учений-психолог О. Братко-Кутинський [2]. Він же визначає психіку як один з різновидів квантового поля, що не суперечить нашій концепції, у якій психіка прирівнюється до інформаційно-енергетичної субстанції світобудови, котра містить матеріал для структурування індивідуальних та групових психічних реальностей.

Український учений Г. Шнейдерман дуже влучно ілюструє обраний нами підхід, коли описує комп’ютерну доктрину Універсума: “1 – “комп’ютер” Універсума, тобто системно подане самовідображення Витоку, що працює з інформаційним аспектом проявленого; 2 – користувач, Індивідуальний розум, який в активному стані виявляє ініціативу щодо програми, тобто він – Розум, котрий у потенційному стані стає локальним завузлоюванням на даному рівні програми (наприклад, “свідомістю”) й починає ототожнюватися з цією програмою; проте він залишається розумом і, завузлоюючись на програмі, зберігає зв’язок з тим Універсумним Розумом, у комплекс якого входить; 3 – Програма – Континуальний перебіг-потік міриад розумів, які рухаються і змінюються за законами Універсума: на місцях “сплетін” комп’ютерних комунікацій вона утворює завузлоювання локального зосередження замкнених автономно самоусвідомлених згущень (передусім індивідуальних свідомостей) [3].

Цей образ влучно ілюструє інформаційно-енергетичне джерело психіки – *Абсолют*. Ближчими до нашої свідомості є ноосферні енергії, потім – енергії архетипів та інших “незрозумілих полів” (К. Юнг), ще ближче – вкорінені колективні ідеї та уявлення і, нарешті, індивідуальна підсвідомість і свідомість. Матриця універсальної психіки – це система елементів, поле спільних і рівновимірних ознак, з якого, змінюючи цю рівномірність, структурується психіка будь-якого суб’єкта.

Отже, “в основі світобудови лежить необмежена, невизначена, фундаментальна фізична реальність – Вакуум (Абсо-

лют)... Породжені ним квантовані поля немовби покривають сам Вакуум, втрачаючи життєву силу в міру віддалення від нього. Чим далі від Вакууму і ближче до периферії, тим грубіші складники поля, тим менша ступінь свободи, тим примітивніші властивості поля функції..." [2, с. 30].

Що таке світова психіка, або первинна матерія, знає, напевне, тільки Бог. У науці, зокрема у психології, на подібні запитання так чи інакше намагаються відповісти дослідження, виконані у стилі постнекласичної ментальності [4]. З позицій фрактальної психології світова психіка, як і людська, – це здатність творити і відтворювати, структурувати і руйнувати за допомогою втілених (вже структурованих) чи невтлених (неструктурованих або польових) інформаційно-енергетичних *епіструктур* (грец. *epi* – над, зверху). Останні як елементи світової психіки у перекладі на мову гуманітарної науки (неточної порівняно з фізикою чи математикою, напівметафоричної) є складовими нескінченної рухомої *мережі* дихотомічних пар та їх співвідношень: світлий – темний, сильний – слабкий, активний – пасивний, інь – ян (або жіночий – чоловічий, інтуїтивний – логічний, темний – яскравий тощо), енергійний – в'ялий, доцентровий – відцентровий, притягальний – відштовхувальний, зберігальний – витратний, чутливий – байдужий, розвинутий – нерозвинутий, корисний – шкідливий, присутність – відсутність, розум – нерозум, я – інший, живий – мертвий та ін.

Ця мережа-матриця дихотомічних елементів і є тією матерією, тими цеглинками чи атомами, з котрих спонтанно народжуються нові структури, спосіб функціонування яких видозмінюється залежно від певного типу зв'язків між елементами, тобто від зміни паттернів організації цих структур. Але структура остаточно оформлюється разом із фізичним втіленням її організації. Саме форма, конфігурація зв'язків між елементами струк-

тури визначає її приналежність до якогось психологічного виду або множини. Всі живі системи диференціюються на класи, види, множини. Психіка як жива система – не виключення. "Сітковий паттерн, у якому функцією кожного компонента є творення і трансформація інших компонентів і водночас допомога у підтримці загальної колоподібності мережі, – засадниче підґрунтя організації живого... У такий спосіб вся мережа безперервно "робить себе" [5]. Вона не має меж і структури організації, але є окремишньою *організаційно закритою* матеріальною субстанцією для формування різних паттернів, оскільки кожний її елемент виробляється і трансформується іншими елементами. Тому вона утверджується як досконала матриця, себто породжувальна система, психічних структур з допомогою певних паттернів організації.

Щоб проілюструвати різницю між паттерном і структурою, Ф. Капра розглядає всім знайомий велосипед. Між рамою, педалями, рулем, колесами, ланцюговим колесом та іншими деталями існують певні функціональні відношення, повна конфігурація яких й становить паттерн організації велосипеда. Структура велосипеда – це фізичне втілення його паттерну організації у вигляді компонентів конкретної форми, виготовлених з відомих матеріалів. *Один і той же паттерн велосипеда може бути втілений у множині його різних структур.*

На відміну від будь-якої машини, жива втілена психічна структура більш рухлива і є як відкритою, так і закритою; причому відкрита вона структурно, а закрита – організаційно. Організаційна закритість – це своєрідна мета, Божий задум, призначення. Проте через неї, як через відкриту структуру, постійно надходить інформаційно-енергетичний потік, котрий вона переробляє і до якого їй треба адаптуватися, або інтегруватися, або ж (у кращому разі) актуалізуватися. Цей рухливий процес об'єднує паттерн і структуру в єдину цілісність, від чого

залежить доля структури. “Можна сказати, що три критерії – паттерн, структура і процес – це три різні, але неподільні погляди на феномен життя” [5].

В нашій концепції елементами Універсальної психічної матриці є численні дихотомії, паттерном організації – конкретні “завузлювання”, відношення між ними, а структурою – втілені паттерни організації.

Ідея *сітки, мережі* відіграє у постнекласичній картині світу істотну роль. В “Уроках мудрості” Ф.Капра популярно викладає сіткову концепцію Дж. Чу, яка здійснила неабиякий вплив на постнекласичні погляди сучасної фізики: “Образ складної, переплетеної космічної мережі, який виникає із відкриттів сучасної атомної фізики, широко використовувався на Сході для того, щоб схарактеризувати містичне сприйняття природи” [6]. Воднораз поняття мережі зустрічається в культурології, семіотиці, філософії, освіті, фізиці, торгівлі (сітковий маркетинг) тощо. Сітка взаємовідношень усього з усім, тобто універсальна психіка, утворюється з дихотомій інформаційно-енергетичної природи, які породжують епіструктури різних форм унікального призначення. Паттерни організацій цих структур неможливо побачити, проте саме вони є тими специфічними *фільтрами*, котрі щось пропускають, а щось затримують задля збереження цілісної структури та виконання своїх функцій.

У форматі аналізу феномена психіки у зв’язку з цим неабияке значення для даної концепції є відкриття *фракталів*.

Психофрактали. Структура і процес.

У 60–70 роки ХХ століття французький математик Б. Мандельбро створив фрактальну геометрію, що дала потужний поштовх і математичну мову, на якій можна говорити про блискавки і хмари, про тонкі і складні структури з невлучно різними конфігураціями і спільним паттерном.

У феномені “фрактал”, нарешті, “упіймалося” те, що може бути означено

структурною одиницею живих, нелінійних, відкритих, надскладних, самоорганізаційних систем. Йдеться про структури не просто складні, але такі, складність яких зовсім іншого порядку: хмари – не сфери, гори – не конуси, блискавка розповсюджується не по прямій, берегові лінії – не кола, а дерево – не гладеньке, не рівне. Проте в будь-якій унікальній частинці кожної з цих складних структур можна знайти властивості цілого.

Сам Б. Мандельбро характеризує створену ним теорію фракталів морфологією безформеного. При фрактальному підході хаос перестає бути синонімом безпорядку і набуває тонкої впорядкованої динамічної структури. Слово “фрактальний” має латинське походження й означає *нерегулярну самоподібність*. Ці ознаки (дрібнення, фрагментарність, нерегулярність, самоподібність тощо) мають різні ступені, рівні, форми, вагу тощо. Фрактали стають зручними моделями для опису процесів, які раніше вважалися неупорядкованими і такими, що принципово не можуть бути описані.

Найпростішу модель фракталів Мандельбро ілюструє на качані кольорової капусти: навіть найменший шматочок качана сприймається як цілий. Форма матричного цілого подібна до самої себе на всіх рівнях обраного діапазону. Разом з тим найскладнішою ілюстрацією фракталів є “множина Мандельбро” як резервуар паттернів з їх нескінченними варіаціями, а також як матрицю фрактальних фігур з однаковим набором елементів (тобто матерією) і різними структурами.

Цікаво, що відкриття фракталів і психоделіків (того, що виявляє розум, зокрема ЛСД) відбулося майже одночасно. Разюча схожість психоделічного мистецтва та яскравої, невимовно красивої, у чомусь однакової, а в чомусь такої різної, множини Мандельбро породжує у пам’яті явище синхроністичності, яке так талановито описав К. Юнг.

Математична мова Мандельбро для аналізу такого контрасту між простим і

складним унікальна. Вона доводить можливість безкрайньої кількості та якості варіантів паттернів організації (і структур на основі цих паттернів), що породжуються однією матерією-матрицею. І що головне, ця мова дає підстави говорити про подібні речі нематематично.

Фрактал – це самоподібна, внутрішньо-динамічна частинка, фрагмент таких складних, нелінійних, відкритих, самоорганізованих структур, скажімо як невловима блискавка, хмара, що перманентно трансформується, берегова лінія, яку не можна виміряти, кора дерева, котра ніде не повторює власні візерунки тощо. Дослідники вже понад двадцять років намагаються збагнути сутність і глибокий смисл цього поняття, що відображує зв'язок усього з усім у нашому світі. Фрактал – це різномасштабність, тобто розмір в абсолютних числах відсутній, існує тільки відносність. Для фрактальної субстанції все одно – бути в розмірі атома, метра, Землі чи Всесвіту. Фрактал – об'єднувальний чинник макросвіту і мікросвіту. Він може навчити людину говорити з макросвітом на єдиній мові, об'єднує воєдино Всесвіт, Землю і Людину. Фрактальну природу мають тонкі енергії. Самі ж фрактали вивчаються у сфері геометрії, природи і навіть історії.

Очевидно, що це відкриття стосується перш за все психіки – надскладної, нелінійної, відкритої, самоорганізованої системи, яка є мережею взаємозв'язків усього з усім, має універсальну природу і бере участь у регулюванні універсальних процесів на Землі. А тому будь-яку частинку, фрагмент універсальної психіки, її “цеглинку” будемо називати **психофракталом**.

Цілком імовірно, що саме в ньому міститься замовлення надсистеми (Всесвіту) системі (Землі) і підсистемі (людині). Без метасистемного замовлення не в змозі функціонувати жодна структура, у тому числі й психічна. Скоріше за все психофрактали – це фізична реальність,

яка стоїть за поняттям “душа”, але яку поки що неможливо зафіксувати приладами. Людина вже багато століть при народженні “нагороджується” частинкою цієї реальності, живе “під її патронажем”, але ще й досі на раціональному рівні не приймає своєї потрібної сутності, котра складається з вищих за неї космічних (психофрактальних), природно-біологічних і, нарешті, соціальних сил. За відомим законом ієрархії вища реалізаційна потенція сутнісно і структурно визначає формовияви нижчої. Кожний рівень у системі природних реалізацій (читай: кожна людина) у власних межах є самодостатнім.

Психофрактали – це і є окремі епіструктури або фрагменти мережі, що презентують взаємозв'язок усього з усім за допомогою повного набору дихотомій. Паттернів організації цих дихотомій може бути стільки, скільки завгодно буде Природі. Кількість структур психіки, котрі породжуються на базі цих паттернів, залежить від набору носіїв психічного. Вони можуть утілюватися і в конкретну людину, і в тіло тварини, і в “тіло” соціуму.

Інформаційно-енергетичні епіструктури народжуються так звану “матрицею вільної (або об'єктивною, неупредметненою, наявною як “харч” для тих чи інших форм і сутностей, що прагнуть власної межі) психіки” й існують на Землі у вигляді або психіки живих істот (рослин, тварин, птахів тощо), або психіки людського індивіда (зосередженої у певному тілі, упредметненої у процесі і результатах життєвого шляху певного індивіда), або психіки групи, соціуму, тобто соціетальної психіки (обмеженої певним “тілом соціуму”, його територією, спільнотою, упредметненим ціннісно-смісловим полем, простором, атмосферою, аурую тощо).

Всі ми народжуємось у вигляді зачатку, подібного до потенціалу в центрі клітини. В біології таким зачатком є частина клітини, в якій зосереджено “те, що колись буде”, зокрема вихідна речовина,

яка містить у собі можливість стати цілісним організмом. Психофрактал подібний до цієї речовини. Це той дух, яким живиться душа і який можна пошкодити, але який не можна вбити чи якось знищити.

Відповідно до такого підходу в науковому пізнанні психіки логічно вказати на те, що модель психіки будь-якого соціального суб'єкта концептуально обіймає декілька планів. Про колективний суб'єкт поговоримо далі. А от індивід явно має два таких плани.

Перший *незмінний, трансперсональний, надособистісний план Homo naturalis (людини природної) – його психофрактал*. Природа цієї частини психіки складається з напрацьованих віками архетипових, або ж психофілогенетичних форм, з елементів більш специфічних, ноосферних (за В. Вернадським) психосмислів і метапаттернів; саме у цій частині психіки міститься архів минулого людства, ця частинка живе у прямому і зворотньому часі і просторі, вона є тим місцем, де індивід зустрічається з іншими істотами і в якому зосереджена його сутність, його душа; мабуть, імунна система організму також перебуває у цій частині психіки людини, в її душі, яка є часткою Бога; це особливий дар, який все знає і дозволяє в дитинстві бути старим, а в старості – юним, оскільки відає знанням того, що вірно, а що – ні; це істота, котрій притаманна невичерпна сила, свобода і такий рівень незіпсутості, завдяки якому вона ніколи не прийме вимог “мертвої” культури; саме без цієї частки ми позбавляємося форми, стилю, власного “Я”; тільки завдяки їй маємо сили обстоювати священні для себе цінності; отож вона дає енергію і волю, напруження і бажання; в ній є те, що народжує, і те, що вбиває, а між усіма цими елементами прокладені певні зв'язки, які потім за свідомої участі людини коригуються. І якщо людина не визнає існування цієї внутрішньої істоти, душа її пропадає.

Друга *змінна, більш динамічна частина або фігура* – те, що можна назвати со-

ціально-адаптивною моделлю, або психосоціальним “вбранням” *Homo naturalis*, а скоріше – *Homo mimikris*. Будь-яка людська соціальність першочергово формує і виховує саме цю частину внутрішнього світу особи, маючи на меті зручність управління (маніпулювання, розуміння) тим, що вже піддавалося психосоціальній обробці і що, завдяки цьому, можна порівнювати між собою, застосовувати різні виховні санкції тощо. Змінюється владна чи просто значуща матриця цінностей – трансформуються санкції і смисли соціального виховання. Таке чи інше флуктуаційне “мімікрування” людини “під іншого” – адаптивне, захисне, ігрове та інше – спостерігається як упродовж усього життя, так і протягом якогось етапу розвитку людини, найчастіше – у підлітково-юнацькому віці.

Проте, незважаючи на те, що простір мінливих соціальних “фігур” у структурі психіки становить переважну меншість, а простір незмінного “фону” – більшість змісту психіки (дослідники людиноподібних мавп навіть стверджують, що лише 2% психічного матеріалу відрізняє людину від мавпи), все ж увага академічної психології прикута головним чином саме до “фігури”, яка позбулася спокою разом із втратою сакрального, первинно-природного порядку у своєму внутрішньому світі, а відтак із втратою зв'язку між власною природою і набутою соціальністю.

Таким чином, психофрактал (ПФ) – це породження матриці “універсальна психіка”, це втілена частка Абсолюту (зокрема, фізичного Вакууму як головного стану квантових полів різної природи), що презентує людину як елемент психічної природи, подібний до інших її елементів – вищих тварин і навіть деяких рослин. Цю частку в народі називають *душею*. У людини вона є відносно незалежною від соціальної динаміки і функціонує як її глибинний чинник. Психофракталів стільки, скільки людей та всіх інших носіїв втіленого психічного. Психіка як фрактальна субстанція об'єднує

людину з усім у світі, що має психічну складову. Саме через психофрактал людина від народження задіяна у світ відношень і співвідношень усього з усім як *рівноправний, системний* елемент, будь-яка активність якого так чи інакше резонує з довкіллям.

Психофрактал – це базова праструктура психіки Homo naturalis. Психологічні властивості зрілої особистості накопичуються на певному ПФ-фундаменті і міцно пов'язуються із ресурсними ПФ-обмеженнями, які й визначають якість та діапазон паттерна організації структури, в межах якого *індивід виникає та зберігається як цілісність* і де з ним не відбуваються незворотні зміни: він не обертається, наприклад, якоюсь іншою фізичною істотою. Проте казкові оборотні все ж таки мають місце і в реальному житті. Тільки тут все страшніше, ніж у казці, бо нема більшої небезпеки, ніж поява внутрішнього, невидимого вовкулаки у людській подобі. А таке трапляється у разі *відмови* індивіда від своєї душі, даної Природою (в таких випадках кажуть “продав душу дияволу”).

Психофрактали презентують *Homo naturalis*, психіка якого містить більшість з того, що є спільним з іншими, не людськими носіями універсальної психіки. Варто досить уважно повивчати життя соціальних тварин, птахів і риб (тих, які живуть гуртом), щоб однозначно переконатися у цьому. Один і той же склад універсальних елементів (“дихотомічних квантів” універсальної психіки) об'єднує людину і людську спільноту з іншими носіями психічного більше, аніж роз'єднує. Останнє не визнається лише “людиною розумною”, яка ототожнила себе із своєю раціональною лівокульністю і впродовж багатьох століть зневажає спроможності “нижчого світу”. Зоопсихологія й досі замовчує серйозний (на основі спільних елементів і функцій психіки) порівняльний аналіз людських і тваринних спільнот й окремих представників цих спільнот.

Природа людини є тим, що усі людські істоти – від українського професора до австралійського аборигена – мають спільного: вона являє собою універсальний рівень канви психічного. Його отримують у спадок. За аналогією з комп'ютером це є “операційна система”, яка визначає фізичне і базове психологічне функціонування людини. Людська спроможність відчувати страх, злість, любов, радість, смуток, потребу кооперування з іншими, здатність спостерігати за оточенням та обговорювати це з іншими людьми – усе це належить до рівня *психологічного програмування*. Звичайно, усе те, що людина робить із цими почуттями, як вона виражає злість, радість та інше, змінюється під впливом культури. Людська природа не настільки людська, як звучить у самому понятті “людина”, тому що деякі аспекти її залежать від тваринного світу, до якого вона безпосередньо належить.

До того ж відомо, що “психіка складається з цілком автономних підсистем або органів, між якими можуть встановлюватись найрізноманітніші взаємозв'язки – від співробітництва до боротьби за владу над іншими автономними підсистемами (органами)” [2]. Саме вони – **відношення, стосунки, співвідношення** – визначають існуючі психосоціальні форми, змісти, структури, дії-рухи тощо, а тому є головним фокусом теорії психофракталів. Принцип взаємозалежності – основоположний в оновленні психоекології спільноти, її перетворення з тяжкого випробування на місце задоволення людських потреб і мрій. Причому задоволення помірковане, таке, котре не зменшує можливостей наступних поколінь. Будувати психоекологічне суспільство означає плекати взаємовідношення, що потребує інших паттернів сприймання, іншого мислення, а саме – системного. Базовим паттерном суспільного життя повинен бути “мережевий паттерн” нелінійних зв'язків між усіма групами суспільства – психоідеологічними, економічними,

політичними, освітніми тощо. Партнерство в рамках теорії живих систем (Г. Бейтсон, Ф. Капра, У. Матурана, Ф. Варела, І. Пригожин, Б. Манделбро і багато інших) визнається суттєвою, якщо не головною, ознакою “стійких спільнот”; першочергово означає спільну еволюцію, розвиток, збереження, а сучасна економіка – конкуренцію, експансію, владарювання, безмежне використання ресурсів.

Психофрактальний принцип – це те, визнання і розуміння чого дає людині безліч можливостей вивчення й осмислення себе, собі подібних, “інакших” народів, спільнот, свого життя, своєї смерті і свого безсмертя.

Homo naturalis може бути презентований індивідуальним та соціетальним психофракталами як формотворчими, смислоутворювальними і смисломісткими праструктурами, “заготівками”, котрі певним чином втручаються в життя своїх носіїв, забезпечують їм траєкторію руху-поступу, усталений характер, перспективу, погляд на речі, життєвий вибір тощо. *Принцип еквіфінальності*, тобто цілепокладальної ролі інваріантної складової психіки, поділяють також деякі неоюнгіанці, представники архетипічної психології (Хіллман, Естес та ін.), квантової і неоквантової фізики (А. Ейнштейн, Н. Бор, Е. Гейзенберг, Г. Шнейдерман, О. Черепанов, Ю. Владиміров, Ю. Куліков та ін.), неоюнгіанська теорія інформаційного метаболізму, що розвивається в Україні (О. Букалов, Г. Шульман, В. Гуленко та ін.) тощо.

Отже, психофрактал властивий як окремому індивіду, так і соціальній групі, соціуму, людській спільноті тощо. Звідси очевидно, що ПФ є своєрідним принципом здійснення його реального носія у світі. Він зумовлений і створений низкою відомих і невідомих чинників інформаційно-енергетичного, або польового походження – космічних, природних, трансцендентних, тілесно-генетичних тощо. Це і вплив планет, і стан простору й часу, і психоемоційні впливи та

відношення, і різноманітні імпринти в момент народження людини (у тому сенсі, що пов’язані із соціальною структурою відношень у певному довкіллі) та ін. К. Юнг у роботі “Про психічну енергію” (1928 р.) ставив за мету довести необхідність створення у психології універсальної *енергетичної теорії*, тобто такої, яка існує в природничих науках, тому що людські інстинкти – це різні прояви енергетичних процесів і як сили, вони аналогічні теплу, світлу та іншим енергетичним явищам.

Шукана психофрактальна епіструктура (або праструктура, котра набагато старіша і мудріша за людину) дана як острів порядку у світі безпорядку (чим нагадує диссипативну структуру за І. Пригожиним). Вона не є застиглою формою, а в ній постійно відбуваються структурні зміни і водночас зберігається унікальний паттерн організації. Принцип розвитку – надважливий для розуміння ПФ. Адже *Homo fractalis* – це воднораз і *Homo ludens*, і *Homo sapiens*, тобто людина, яка живе в людському довкіллі і повинна узгоджувати з ним свою поведінку, дії, життя. Тому певне оточення, люди, групи також мають власні психоструктури, взаємодія з якими постає для всіх її учасників процесом навчання, розвитку, інтра- та інтерузгодження. Іншими словами, *психофрактал виступає структурою і процесом водночас*.

Задля спеціалізації людина повинна бути чимось обмежена, не зважаючи на наддинамічну і складну тканину світової психіки, з якої народжується її ПФ. І вирішальну роль у формуванні останнього як структури відіграють його *психічні межі-можливості*.

Межа, за Г.Бейтсоном, слугує розподілу різних ПФ-структур, завдяки якому утверджується головна й найістотніша ознака живих систем – *взаємовідношення* [5]. Існування будь-яких взаємовідношень можливе доти, доки існують межі між елементами. *ПФ-межі втіленого у внутрішній світ індивіда паттерна ор-*

ганізації психічних функцій насамперед зумовлюються такою еквіфінальністю, як знищення психічної структури, тобто наявністю її смерті. Після зникнення структури залишається паттерн організації психічних функцій, який існує якийсь невідомий нам час. Згідно з народними і релігійними обрядами, а також відомими результатами досліджень клінічної смерті доктора Моуді [7], унікальний паттерн організації не залишає свою структуру плюс-мінус 40 днів. Що відбувається далі – відає один Вищий розум. Може має місце перевтілення паттерна, а може – його розчинення в Абсолютному вакуумі.

Межі існування паттерну організації психофункцій мають психічну природу, а межах наявності психічної структури властиві як тілесна, так і суто психічна природа, а також певний тип сприймання індивідом (суб'єктом) навколишнього світу. Головними словами-конструктами для опису і виявлення цих меж є в нашій концепції “моє”, “не моє”, “переживання цінності”, “переживання знецінювання”, “ігнорування моєї цінності” і т. ін.

Будь-яка особистість вміщує внутрішню Істоту, котра втілює і відтворює *дещо* більш велике, ніж вона сама. До того ж вона не самодостатня, а перебуває у зв'язку з іншими і з “іншим”, яке не є сутнісно особистісним і таким, що взагалі має *нелюдський* характер. Це – надособа, маска, персону, крізь яку проглядає щось трансцендентне. Людина не здатна пізнати себе, якщо не вийде у позалюдський психічний простір. Без цього “іншого”, що стоїть на задньому плані Его-свідомості, не могло б бути ні індивідуальності, ні її центру, з яким пов'язані події і переживання. Внутрішнє переконання в існуванні самого себе в двох взаємопов'язаних і взаємозалежних іпостасях (“небесної” і “земної”) дає людині шанс вгадати і виконати власне “покликання”.

Психофрактал не можна назвати сховищем таких юнгівських архетипів, як скажімо, Велика Матір, Шахрай, Ча-

родій, Воїтельниця чи Дурень (Дурочка) тощо. На відміну від архетипів К.Г. Юнга, зустріч з ПФ сприймається як розмова із старим, відданим, проте справедливим другом. Але найчастіше люди говорять про своє “друге Я”, тобто психічно опозиційного близнюка, з яким для психологічного комфорту просто треба порозумітися. Ці моменти і є для людини дискретними кроками до психофрактальної ідентифікації.

Отже, ПФ – це та частка-структура світової психіки, яка з'являється в момент її втілення (воз'єднання із тілом індивіда) і зветься в народі душею. Це – живий, неусвідомлюваний пусковий механізм (“вічний двигун”) відбору суб'єктом певних матеріалізованих і нематеріалізованих цінностей (смислів) навколишнього світу і неусвідомленого вибору на цій основі певного шляху життєздійснення. ПФ, на відміну від архетипу, є ближчим до свідомості феноменом психічного, більш диференційованим, гнучким і, не зважаючи на трансцендентне походження, більш наближеним до реальності завдяки його місіонерському призначенню (частинка загального механізму забезпечення порядку на Землі).

Таким чином, універсальна психіка, або світова душа (anima mundi) говорить з людством на єдиній мові – мові психофракталів. Кожному суб'єкту (індивіду, суспільству, спільноті) вона дарує осколок (дрібну частинку, фракцію) себе, в якому, з одного боку, відображається вся її сутність, а з іншого – суть індивідуальності суб'єкта – психофрактал. Психофрактали об'єднують загал завдяки спільному представництву світової душі в них. Саме тому люди в усіх кінцях світу бачать одні й ті ж самі сни, говорять один з одним на універсальній мові “дикої природи”. Остання “не належить якійсь одній етнічній групі. Це споконвічна природа жінок (і чоловіків – О.Д.) з Беніну, Камеруну й Нової Гвінеї. Вона присутня у жінок (і в чоловіків – О.Д.) із Латвії, Нідерландів та Сьєрра-Леоне... Це те, що об'єднує всіх... – дика душа” (К. Естес).

Методологічні принципи аналізу психофракталів. *Психофрактал як структура і процес.* Сучасні квантова фізика (Д. Бом, Дж. Чу, В. Гейзенберг та ін.), трансперсональна психологія (С. Гроф, К. Уїлбер, Ф. Воган, К.Г. Юнг, Р. Уїлсон та ін.), соціологія (П. Сорокін, Ш. Ейзенштадт та ін.), психологія (Налімов), використовуючи різні методи роботи, дійшли спільних результатів про єдність матерії і свідомості, а вчені-фізики, вводячи у свої теорії свідомість (читай: психіку), не можуть поділити між матерією та свідомістю пальму феноменологічної та методологічної першості. Вони вважають, що свідомість і матерія взаємозалежні і кореляційні, але не пов'язані каузально. Скоріше вони є взаємно вкладеними проєкціями більш високої реальності, яка не відноситься ані до матерії, ані до свідомості [8]. Теоретичні засади нових філософських шкіл – глибокої екології, соціальної екології та екофемінізму [5] порівняно із віковою декартівсько-ясною механістичною парадигмою, котра все спроможна довести та емпірично спростувати, не мають у своєму обігу таких категорій, як матеріальна субстанція чи фундаментальна структура. Їх можна віднести до *холістичного світогляду*, тобто до погляду на світ як єдине взаємопов'язане ціле, що означає задіяння індивідів і членів суспільства в циклічні процеси природи і залежність від них. Фрактальну психологію за її спрямованістю можна віднести до філософської школи “глибока екологія”. Звичайна екологія антропоцентрична, зорієнтована на людину. Остання розглядається як джерело усіх цінностей, а природі приписується лише інструментальна і споживацька вагомості. Глибока екологія не відділяє людину від природного оточення. Вона бачить світ не як сукупність ізольованих об'єктів, а як мережу взаємопов'язаних і взаємозалежних феноменів, а відтак визнає цінність усіх живих істот і розглядає людей лише як “особливу павутинку в павутині життя” [5].

Психіка у форматі фрактальної парадигми не є продуктом високоорганізованої матерії (тобто мозку як матеріальної фундаментальної структури), як і досі вчать в університетах, а є *динамічною матрицею інформаційно-енергетичних елементів*, з яких породжується мережа різноманітних *відношень* усього з усім. ПФ – частинка такої мережі, котра у своєму функціонуванні якимсь чином поєднує декартівську наукову парадигму (в якій найголовнішою категорією є певна автономна структура) і холістичну, або екологічну (в якій такою категорією є процес встановлення зв'язків із довкіллям). Психофрактал – це водночас і структура, і процес. При цьому головною функцією процесного боку ПФ є ідентифікація його носія із тими чи іншими структурами (більш-менш рухомими), а головною функцією його структурного аспекту – збереження унікальних меж, наявність яких уможливорює процес пошуку “своїх” ідентичностей. *Напевне, цей пошук становить і процес, і зміст життя.* Оскільки свій ПФ мають не тільки індивіди, а й різноманітні колективні суб'єкти і феномени (групи, соціуми, покоління, ідеології, громадська думка тощо), то для з'ясування можливостей ідентифікації з ними дуже важливо мати уявлення про ознаки їхніх структурних меж. І це зрозуміло, адже без аналізу структури (особливо психофрактальної) та її ознак взагалі неможлива будь-яка ідентифікація – із субкультурою, поколінням, ідеологією, професією тощо.

Структурний принцип начебто можна віднести до статичного різновиду принципів наукового дослідження. Структура – це завжди певний гештальт взаємозв'язку і взаємозалежності елементів, тобто межа об'єкта, що вивчається, або те, завдяки чому одне можна порівнювати з іншим. Структури бувають прості і складні, одномірні і багатомірні, відкриті і закриті, лінійні і нелінійні, організаційні і самоорганізаційні, нарешті змішані... Проте статичний погляд на речі

явно перетворюється на динамічний, коли вступає в дію *принцип системної взаємодії*. Матриці набувають рухливості, структури збагачуються, розвиваються і починають творити, простори і поля наповнюються живим диханням, емоціями, стосунками. Люди, групи, народи стають кращими (або гіршими), толерантнішими (або агресивнішими), більш чи менш самобутніми у процесі взаємодії (або за відсутності самісності) і взаєморозуміння (непорозуміння). Людський розум збагачує (або збіднює, “ображає”) Вищий розум. Отож усе перебуває в динаміці завдяки існуванню статички.

Не менш важливе теоретичне значення для розуміння ідей фрактальної психології має *матричний принцип*. Безліч психічних і психологічних феноменів (якщо не всі) неможливо пояснити без долучення до аналізу *матричного* принципу, тобто першооснови породжувальної структури. Цей принцип зручно застосовувати на всіх системних рівнях, тому що матриця універсальної психіки породжує психофрактали індивідів, матриця відношень – надособистісні конструкти зв’язку, віртуальні психологічні множини, “види” людей та ін., матриця простору або поля, що породжує “фрактали настроїв” (наприклад, у будь-якому міському транспорті можна “вловити” не тільки настрої випадкової групи пасажирів, а й діагностувати невідповідну ментальність та загальний тонус, атмосфери суспільства в цілому), матриці організацій – передусім “польові”, “пірамідальні” й “змішані” фрактальні оргструктури і т. ін. Звідси зрозуміло, що механізм фракталізації (породження, ділення) будь-яких психосоціальних структур – один з основних системних засобів життя і виживання цих структур.

Принцип цілого і частинки. В соціології і психології й досі панує принцип виведення властивостей цілого із властивостей його частин (приклад – соціологічні “репрезентативні” дослідження, або психологічні тести). В екологічній парадигмі первинним є ціле, і тільки через сприй-

няття його динаміки можна виводити паттерни взаємодії всіх “дрібних” частинок. Традиційно налаштовані фізики, психологи, соціологи не хочуть бачити того, що властивості частини (атома, берегової лінії, регіону, людини) змінюються залежно від способу організації експерименту. Сегментом в екологічному її сприйманні є не автономна цеглинка із власним фундаментом і структурою, а всього лише більш-менш сталий паттерн, властивості якого миттєво реагують на будь-які зміни у “рідній” цілісній матриці. Фізики (Н. Бор, В. Гейзенберг, Дж. Белл та ін.) довели, що в мережі відношень Всесвіту (в нашому аспекті – суцвітті відношень надлюдської, транспersonальної психіки, частинкою якої є психіка будь-якого суб’єкта чи психофрактал) як імпліцитних перемінних діють нелокальні *механізми миттєвого зв’язку з Універсумом у цілому*. Вони довели А. Ейнштейну, що концепція реальності як складної структури частинок та з’єднаних локальними зв’язками (тими, що вимірювані чи зримі) – несумісна із квантовою теорією.

Для гуманітаріїв це означає, що ПФ будь-якого суб’єкта (людини, невідповідної спільноти, соціуму, цивілізації чи людства) з’єднаний із Всесвітом не містично, а реально. Недаремно говорять, що Бог помагає тим, хто сильно чогось бажає. Але при цьому шукане бажання повинно резонувати із порядком у цілісній матриці, а суб’єкту бажання потрібно розвивати власну самоузгодженість. Є порядок, який притаманний мережі взаємовідношень на рівні “непроявленості”. Це “імплікативний” або “вкладений” порядок (Д. Бом). ПФ, на мій погляд, репрезентує на суб’єктному щаблі цей порядок і кожний комплексний суб’єкт активності або впливу (соціум, спільнота, організація) цілком “вкладається” в кожну із своїх системних частин (група, людина). Д. Бом для ілюстрації концепції імплікатного порядку використовує модель голограми, посилаючись на

здатність кожної частинки останньої вмещувати у собі все зображення. Гіпотези К. Прибрама і Д. Бома стають опертям такого важкоуявлюваного твердження: за будь-якою клітиною головного мозку, за будь-якою частинкою Всесвіту можна відтворити всю його структурну цілісність. Для відображення принципово динамічної природи “вкладеного” порядку Д. Бом вводить термін “голюрх”, вивчаючи не сталу структуру об’єкта, а *структуру руху-поступу*. Цей момент принциповий, а тому його можна виділити окремим принципом екологічної парадигми, у формі якої аналізується психофрактал.

Принцип суб’єктивної реальності. Треба також наголосити на принциповому неусвідомленому втручанні дослідника у процес, котрий він вивчає. “Неможливо говорити про природу і не говорити при цьому про себе”, – казав В. Гейзенберг. Навіть при неповній віддачі себе науковому матеріалу вчений залишає на ньому свій психофрактальний слід. Процеси, які активізують його власну психіку, її інтереси та можливості, накладаються на об’єкт і змінюють його. А тому навіть один і той самий метод може призвести до абсолютно різних висновків у двох різних за психофракталом дослідників, оскільки ПФ – це перш за все процес відбору психікою суб’єкта певних відношень і цінностей у собі і в довкіллі заради самоузгодження та узгодження навколо себе. Саме тому всі знання, отримані людьми, обмежені і приблизні. Саме тому кожен має право на “свого” автора чи свою парадигму не тільки в науці.

Принцип самоузгодженості суб’єкта є чи не найголовнішою умовою його щастя (людина), ефективності (організація), благополуччя (соціум). Самоузгодженість і реальна ідентифікація суб’єкта у соціумі стають запорукою його психічного здоров’я, ефективної самореалізації і життєспроможності загалом. Виходячи з вимог цього принципу, немає у природі (соціосистемі) більш чи менш важливих частинок, всі складові цілого

однаково значущі для його нормального функціонування. Немає в науці фундаментальних понять і категорій різної теоретичної ваги. Швидше інше – всі вони мають рівний статус.

Існування глибокої непізнаної психічної реальності як павутини різноманітних взаємовідношень треба прийняти за методологічний центр відліку і констатувати його відносну незмінність як умови існування Землі. Звідси маємо незмінність і цілісність людської природи взагалі (як вічного процесу енергетичного та інформаційного обміну і, як наслідок, взаємовідношень між частинками цього обміну) і розірваність психічного в окремих сегментах. Останнє було б нормальним, якби люди і соціуми, незважаючи на окремішню відмінність, поважали і зберігали б свою спільну цілісність та її цінності. Але психологічно різне сприйняття світу, оформлене в різних релігіях та ідеологіях, *лінійне уявлення про поступову ідеологічну еволюцію всіх суспільств від тоталітаризму до демократії* занадто затягнулося, загрожуючи людству загибеллю. Теорія психофракталів заперечує цю лінійність і привертає увагу дослідників та політиків до глибинно-історичної взаємозалежності “моменту збирання” соціумів (спільнот) і найбільш адекватної, близької до відповідних стимулювальних цінностей, ідеології. З цієї позиції сьогодні будь-які спільноті мають повне цивілізаційне право обирати будь-яку ідеологію і будь-який життєустрій у ролі матриці цілісності спільноти, її солідарності. Справа лише в *культурі конкретної ідеології: чи то тоталітарної, чи то демократичної*. Певні народи здатні найтоталітарнішу ідеологію перетворити на гармонійний суспільний порядок, що дає наснагу і позитивний настрій, звеличене самопочуття людей. А тому знову повернемося до проблеми цілісності і частковості універсальної психіки.

Психосоціальний простір не завжди насичений проявленою енергією та ін-

формацією. І це не містика і не метафора, а цілком реальний, уречевлений (хоча й невидимий) програматор соціального життя. В ньому активно функціонують суб'єкти – носії психофракталів. ПФ як модель – це частинка цілісної матриці-моделі світової психіки, в якій, поряд із заповненими ділянками, є порожнечі, що збуджують науковий пошук. *Психофрактал як феномен інтегрує у собі весь набір властивостей універсальної психіки, котрий функціонує за принципом специфічної структури руху-поступу в напрямку вкладеного (Богом? Космосом? Природою?) порядку.* В ПФ суб'єкта міститься стільки енергії та інформації, скільки йому потрібно для підтримки інсталюваного процесу та всезнання про його ідеальний (“правильний”) стан самоідентичності, самоузгодженості, вірного напрямку шляху.

Можна сказати, що *психофрактал – це інформаційно-енергетичний ген онтопсихосоціальності*, в якому міститься “запис” певної ідентичності суб'єкта з усіма “гріхами” і можливостями позбавлення від них. Власний ПФ має людство, так само він притаманний усім соціумам, спільнотам і людям на Землі. Тривале відхилення від “вкладеного порядку” внутрішніх процесів і, як наслідок, дистресового досвіду суб'єкта спричиняють формування психічних хвороб, котрі гальмують чи й зовсім припиняють рух конкретного суб'єкта до власної самоузгодженості. У цьому контексті “гріх” – це є суб'єктивне переживання відхилення від власного шляху, а “замолення гріхів” – адекватне усвідомлення цього відхилення, котре зумовлює душевний розвиток, працю душі або, у психоаналітичних термінах, процес перетворення (рос. – превращення) й у такий спосіб психічного розвитку на підґрунті певних взаємин Его і несвідомого.

Психофрактал як психоінстинкт, як вроджена структура світосприйняття у своєму першому сильному режимі в ідеалі спрямовує шлях свого носія домі-

нуючими варіаціями вкладених цінностей. Така динамічна структура – загальний принцип його здійснення у світі. З її допомогою він, незалежно від власної волі і бажання, віддає перевагу певним життєвим виборам, а решту потенційних шляхів інтуїтивно відкидає. Цей процес вибору виявляє ще одну *трансперсональну функцію* – впорядкування соціальної інформації, соціального пізнання через типізацію або категоризацію. Можливість класифікованого привласнення нескінченного розмаїття соціальності прихована у ймовірно *кінцевій кількості відношень* між елементами психосоціального життя. Певний порядок останнього організується на засадах багатьох відтінків відношень, взаємин, співвідношень, стосунків, котрі можна типізувати за величезною кількістю критеріїв, але головними, смислоутворювальними для даної концепції є всього два базових – більш або менш *консенсусні* (любов, дружба, толерантний нейтралітет, взаємодоповнення, поступливість, об'єктивна і суб'єктивна взаємопотреби тощо) та *конфліктні* (дратуючі, прискіпливі, непоступливі, об'єктивні і суб'єктивні взаємоне прийняття і взаємонерозуміння, несумісні з життям ставлення тощо) *відношення*. Саме домінуючі відношення, які утверджуються у певному соціальному довірлі між носіями психофракталів, визначають спосіб і якість життя в ньому.

Властивістю та ознакою еволюції, як відомо, є закон *зростання спеціалізації* у природі і суспільстві, а показником і критерієм дії цього закону – *психофрактал*. Звідси сенс життя кожного суб'єкта (зінсталюваний у нього універсальною матрицею) – в наповненні унікальної частини свого ПФ, а спільноти – у відпрацюванні спільної трансісторичної місії, котра водночас відіграє роль умови зреалізування цієї місії “головною” універсальною матрицею людства і Всесвіту. Тому у цій ситуації важливо не заважати іншим самостійно наповнювати їхнє власне “ім'я”, визнавати і поважати його

унікальність і сакральність, а соціоцентричну мотивацію (як протилежність егоцентричній) будувати на основі того спільного минулого, теперішнього і майбутнього, що закладені в еквіфінальній етиці людства.

Психофрактали презентують ще один аспект нашого буття – той, навколо якого точилися бурхливі дискусії з древності і до наших днів. Йдеться про *антропний принцип*, сформульований Б. Картером [9]: Всесвіт повинен бути таким, щоб на певному етапі еволюції його параметри допускали існування спостерігачів. Це означає, що людина повинна мати такий самий склад сприймального апарату психіки, який має Всесвіт, що кожна особа – це та самостійна одиниця Всесвіту, котра містить у собі ті ж самі елементи, які притаманні іншим людям, народам і соціумам.

Отож головні елементи психіки в усіх спільні. Однак різним є спосіб їх поєднання. Антропний принцип дає людині

змогу глибше зрозуміти себе, людей, “інакших” народів і спільнот. Він знімає дихотомію природничого і гуманітарного знання, розмиває межі конкретних речей і виводить на перший план взаємодію, відношення між ними.

1. Мершавка В. Иван-Дурак и Король-Рыбак// Роберт А. Джонсон. Он. Глубинные аспекты мужской психологии. Пер. с англ. – Харьков: Фолио, 1996; М.: Ин-т общегуманитарных исследований, 1996.

2. Братко-Кутинський О. Як удосконалити свою психіку. – К., 2001. – С.176, 19, 35.

3. Шнейдерман Г.А. За горизонтом осознанного мира. Начала структурной онтологии универсума. Книга первая. – К.: Ника-Центр, 2000. – 605 с.

4. Асмолов А.Г. По ту сторону сознания: Методологические проблемы неклассической психологии. – М.: Смысл, 2002. – С. 459–479; Асмолов А.Г. Культурно-историческая психология и конструирование миров. – М.: И-т практической психологии – Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996; Леонтьев Д.А. Психология смысла. – М.: Смысл, 1999; Брунер Дж. Праздник разнообразия: Пиаже и Выготский // Вопросы психологии. – 2001. – №4. – С. 3–14; Фейерабенд П. Против методологического принуждения. Очерк анархистской теории познания. – Благовещенск: БГК им. И.А. Будузена де Куртинэ, 1998.

5. Капра Ф. Паутина жизни. Новое научное понимание живых систем. –София: Гелиос, 2002. – 340 с.

6. Капра Ф. Уроки мудрости. – К., 1996. – С. 142.

7. Моуди Р. Жизнь после смерти. – М., 1986.

8. Капра Ф. Дао физики. – София, 2002.

9. Вопросы психологии. – 2003. – №5. – С. 150–151.

Надійшла до редакції 25.08.2004.

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

Швалб Ю.М.

Целеполагающее сознание (психологические модели и исследования). — К.: Милленниум, 2003. — 152 с. (Рос. мовою).

Монографія присвячена дослідженню центральної проблеми психології – проблеми свідомості особистості. Основний задум роботи – у розробці свідомісно-центрованої психології. В роботі запропоновані нові психологічні моделі свідомості загалом і цілепокладальної свідомості зокрема.

Пропонований матеріал зацікавить дослідників сфери методології, культурології та теорії психології, фахівців у сфері загальної, вікової і педагогічної психології, психологів-практиків, викладачів та студентів психологічних факультетів.

З питань придбання звертайтеся за телефоном у м. Києві: **(044) 3 .**